

Katowice, 03.09.2018

Dr hab. Ewa Mazurkiewicz
Uniwersytet Śląski
Instytut Filologii Germańskiej
ul. Stefana Grota-Roweckiego 5
41-200 Sosnowiec

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Amelii Szuby-Wenek pt.

Ich schreibe für Leser.” Das Autor-Leser-Verhältnis in Peter Bichsels Kurzprosa und Publizistik

(„Piszę dla czytelnika.“ Relacja autor-czytelnik w krótkiej prozie i publicystyce Petera Bichsela)

Tematem przedłożonej do recenzji pracy doktorskiej Pani Amelii Szuby-Wenek jest relacja autor-czytelnik w krótkiej prozie i publicystyce szwajcarskiego pisarza Petera Bichsela.

Mimo, iż kilka zbiorów tego autora ukazało się w polskim przekładzie, twórczość Bichsela należy wciąż, jak i niemal cała literatura niemieckojęzycznej Szwajcarii, do obszarów rzadko eksplorowanych przez polskich badaczy literatury, także germanistów. Tym bardziej należy docenić wartość przedsięwzięcia i wybranego przez Doktorantkę tematu, który ponadto zapowiada odniesienie do zagadnień teoretycznoliterackich i publicystycznych.

Praca składa się ze wstępu, rozdziału poświęconego helweckiemu autorowi, kolejnych trzech rozdziałów zasadniczych, krótkiego podsumowania oraz spisu bibliografii i tabelarycznego zestawienia najważniejszych dat w biografii Petera Bichsela.

We wstępie Autorka formułuje tezy pracy, określa jej metodologię oraz podejmuje próbę umiejscowienia podjętych zadań badawczych na tle literatury naukowej z zakresu filozofii, psychologii narracji oraz teorii literatury. Ważnym założeniem pracy jest zbadanie złożonego procesu komunikacji pomiędzy autorem tekstu literackiego – zarówno fikcjonalnego, jak i publicystycznego – a czytelnikiem. Zamierzeniem badawczym i punktem wyjścia Autorki jest również przedstawienie Petera Bichsela przede wszystkim jako czytelnika, co jest w zupełności zgodne z intencją pisarza – konsekwentne definiowanie siebie w pierwszej kolejności jako świadomego swojej roli czytelnika, a później dopiero autora tekstów to poetologiczne credo Petera Bichsela formułowane w wielu tekstach teoretycznych, przede wszystkim w słynnych wykładach z

poetyki ogłoszonych we Frankfurcie nad Menem, opublikowanych w 1982 roku pod tytułem *Der Leser. Das Erzählen*.

Rozdział poświęcony, jak to określa Autorka, literackiemu portretowi pisarza zdaje się być realizacją postulatu głoszonego przez samego Petera Bichsela, ma on mianowicie dość swoisty stosunek do własnej biografii, kontestujący słuszność i racjonalność przytaczanych rutynowo przy okazji prezentacji autora i jego tekstów suchych, obiektywnych dat i przypisanych im wydarzeń z życia pisarza. Rezygnując z tego rodzaju portretu Bichsela na rzecz przedstawienia kolejnych etapów na drodze do stawania się świadomym czytelnikiem i wrażliwym na innych czytelników pisarzem Doktorantka sprawnie kreśli obraz autora składający się z jego wypowiedzi na temat funkcji czytania w dzieciństwie i w dorosłym życiu, przytacza fragmenty jego tekstów publicystycznych i poetologicznych ukazujących proces czytania jako swoistą namietność i nałóg, egzystencjalną konieczność i warunek osiągnięcia pełni szczęścia. W tej części dysertacji Peter Bichsel daje się poznać jako czytelnik niezwykle wrażliwy na słowo pisane, skoncentrowany na funkcji czytania jako takiej, treść pełni dla niego początkowo rolę drugorzędną; dopiero jako dorosły człowiek zagłębia się w analizę i interpretację czytanego tekstu.

Kolejny rozdział pracy poświęcony jest relacji autor – czytelnik w twórczości Petera Bichsela. Punkt wyjścia dla dalszych rozważań stanowi omówienie teorii narracji w oparciu o publikacje takich teoretyków literatury jak Dieter Janik, Gerard Genette czy Franz Stanzel. Autorka podejmuje próbę umiejscowienia tekstów Bichsela w aspekcie narratologicznym w kontekście przytoczonych teorii. Rozgranicza przy tym umiejętnie funkcję narracji i narratora w tekstach publicystycznych i fikcjonalnych. Pewną wątpliwość budzą zatem wypowiedzi autorki utożsamiające autora Petera Bichsela z narratorem jego tekstów fikcjonalnych. Powstaje wrażenie, iż Doktorantka pogubiła się w swoich rozważaniach na temat funkcjonującego w teorii narracji zasadniczego rozdziału autora i narratora (o którym pisze na początku owego rozdziału dokonując właściwej interpretacji omawianych teorii) i wprowadza do dyskursu narratologicznego stwierdzenie o „perspektywie pozaliterackiej” („Aus der außerliterarischen Perspektive lässt sich feststellen, dass der Autor Peter Bichsel tatsächlich als Erzähler seiner Texte zu verstehen ist.“ str. 68) W tym samym miejscu Autorka pisze, iż „Peter Bichsel pozostaje więc podmiotem i instancją opowiadającą swoich (również literackich) tekstów...”, str. 68). W kolejnym akapicie Autorka pokusiła się o bardzo niejasne stwierdzenie, iż, przytaczając skrótowe tłumaczenie, „na poziomie dzieła literackiego autor wybiera świadomie narratora i styl narracji...”, str. 69)

W kolejnym podrozdziale Pani mgr Amelia Szuba-Wenek analizuje funkcję języka w twórczości szwajcarskiego pisarza przytaczając wiele ciekawie i spójnie ze sobą zestawionych wypowiedzi Bichsela na temat jego wrażliwości na język i słowo oraz kształtowania się warsztatu pisarskiego i źródeł literackich i językowych inspiracji. Trafnie podkreśla w tym miejscu ważną cezurę w estetyczno-literackiej świadomości młodego Bichsela, jaką była fascynacja dadaizmem i poezją konkretną – awangardowymi nurtami artystyczno-literackimi głoszącymi wolność wyrazu artystycznego, traktującymi treść wypowiedzi jedynie jako pretekst do kreowania niczym nie ograniczonych form językowych, wolnych od dotychczasowych norm i kanonów. W tym miejscu należałoby jednak przytoczyć fascynację Petera Bichsela jednym ze szwajcarskich twórców związanych z dadaistami, nazwanym przez Hansa Arpa „praktycznym dadaistą” – Friedrichem Glauserem, któremu poświęcił m.in. jeden z tekstów ze zbioru *Dziecinne historie (Kindergeschichten)* pt. *Jodok lässt grüßen*. Zarówno pod względem formy jak i treści tekst ten wydaje się być hołdem złożonym Glauserowi i dadaistom. Czytelnik odnajdzie tu mistrzowsko skonstruowaną istotę dadaizmu jako nurtu w swoim czasie nowatorskiego, niezrozumiałego i przez wielu nieakceptowanego. Nawiązanie do tego aspektu Autorka mogła znaleźć m.in. w cytowanej w dysertacji książce Chalit Durongphan *Poetik und Praxis des Erzählens bei Peter Bichsel* od strony 162 (wątek ten został również wspomniany w opracowaniu: *Peter Bichsel: Dziecinne historie O wielkich sprawach małego świata* (Edward Białek, Grzegorz Kowal (red.): Arcydzieła literatury niemieckojęzycznej. Szkice – komentarze – interpretacje. Wyd. ATUT 2011)

W kolejnej części pracy Autorka umieszcza rozważania na temat bichselowskiej koncepcji czytelnika i precyzyjnie określa jego pozycję w twórczości pisarza przytaczając liczne wypowiedzi autora z zakresu poetyki. Z tych rozważań wyłania się obraz pewnej intymnej, solidarnej i sprzymierzonej ze sobą wspólnoty, dzięki której Bichsel zyskuje siłę napędową do pracy twórczej. Wiele miejsca Autorka poświęca w dalszej części pracy zagadnieniu dialogu między twórcą a czytelnikiem, rozważa i analizuje różne jego aspekty tworząc wielowymiarowy, spójny i logiczny wywód dowodzący, iż Peter Bichsel jest pisarzem aktywnie oddziałującym na czytelnika, pozostającym z nim w permanentnym dialogu i wymagającym reakcji zwrotnej z drugiej strony. Jednocześnie proces twórczy pełni dla niego funkcję terapeutyczną i egzystencjalną. Moim zdaniem w tym miejscu zabrakło odniesienia do innych współczesnych pisarzy, do ich postaw podobnych i przeciwstawnych Bichselowi, choćby w obrębie niemieckojęzycznej Szwajcarii. Wzbogacenie dyskursu na temat stosunku pisarza do czytelnika zapewne podwyższyłoby wartość przedłożonej dysertacji. Przykładem mógłby być choćby Robert Walser, którego skomplikowany stosunek do

czytelnika – w niektórych tekstach uwzględniający jego obecność lub prowokujący go, w innych zupełnie niewyczuwalny – stanowiłoby ciekawe studium przypadku.

Niewątpliwie udane, drobiazgowo i bogato udokumentowane przedsięwzięcie Pani mgr Amelii Szuby-Wenek, polegające na przedstawieniu twórczości Petera Bichsela w kontekście wielopłaszczyznowego dialogu z czytelnikiem oraz kompleksowe i wielowymiarowe ukazanie samego autora w przekonujący sposób jako człowieka całkowicie oddanego słowu pisanemu, nie uchroniło Autorki przed kilkoma błędami natury metodologicznej, językowej czy redakcyjnej.

Umieszczone w podtytule pracy określenie gatunków analizowanego materiału literackiego sugeruje, iż w pracy zostanie poddana analizie i interpretacji krótka proza i publicystyka. Kolejność wymienionych gatunków jest jednak odwrotnie proporcjonalna do wagi przypisanej im w dysertacji. Podczas gdy główny ciężar rozważań spoczął na publicystyce, Autorka ograniczyła się w bardzo wybiórczy sposób do zaledwie kilku odniesień do prozy (str. 66, 67 – odniesienie do *Kindergeschichten*; str. 110, 111, 158, 159 – odniesienie do tzw. *Milchmannengeschichten*). Przy czym dysproporcje te nie zostały w żaden sposób uzasadnione w rozdziale wstępnym. Na stronie 8 Autorka przedstawiając założenia dotyczące analizowanego korpusu tekstowego wymienia na pierwszym miejscu „wszystkie trzy wydane zbiory krótkich tekstów prozatorskich” i obiecuje ich „dogłębną analizę”. Ta obietnica nie została jednak w pracy spełniona. Metodologiczne ograniczenie się do tekstów publicystycznych Bichsela z pewnością nie umniejszyłoby wartości dysertacji, a dzięki temu Autorka uniknęłaby problemu znacznych dysproporcji analizowanego materiału.

Wątpliwość budzi także kolejność poszczególnych podrozdziałów – chodzi przede wszystkim o podrozdział 5.21. W tej części pracy Autorka umieściła systematyzację tekstów publicystycznych Bichsela, o których pisała już w poprzednich rozdziałach. Logiczniejsze wydaje się umieszczenie na początku informacji ogólnych, zarysu problematyki, tytułów i danych bibliograficznych na temat tekstów, które w kolejnych częściach pracy będą omawiane szczegółowo.

Uwagi techniczne i redakcyjne:

- zauważalny jest brak konsekwencji w stosowaniu kursywy w tytułach utworów:

np. przypis 53 – tytuł tekstu w cudzysłowie bez kursywy oraz tytuł tomu bez kursywy

przypis 58 - tytuł tekstu bez kursywy w cudzysłowie, tytuł tomu kursywą

przypis 92 - tytuł tekstu w cudzysłowie kursywą

przypis 180 - tytuł tekstu kursywą, tytuł tomu kursywą

...

- skrót vgl. (por.) stosowany jest w niniejszej pracy nie tylko w przypadku sparafrazowanych odniesień do literatury, ale także – błędnie – do cytatów – w tym przypadku Autorka powinna zacząć przypis od nazwiska autora (przyp. 25, 26, 106, 125, 151, 159, 164, 170 i inne)

- kilka błędów gramatycznych, np.:

„nachdem ihm die Ehrendoktorat dieser Fakultät verliehen worden ist”, str. 8

„Der Fokus des zweiten Teils (Kapitel 3.) liegt auf den Bichsels literarischprogrammatischen Voraussetzungen”, str. 9

„Auch wenn man dieser Erklärung widersprechen möchte, erscheint sie nicht völlig unberechtigt zu sein”, str. 24

Im Laufe der Zeit ist er aber zu dem Schluss gelangen, str. 46

Der Grund dafür erklärt er damit, dass es ihm durch die Kolumnen gelingt..., str. 107

Konkludując i podkreślając bezsporne walory naukowe dysertacji stwierdzam, że recenzowana praca spełnia warunki określone w art. 13. 1. ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Tym samym wnioskuję o dopuszczenie pani Amelii Szuby-Wenek do dalszych etapów przewodu doktorskiego.